

Ditos espallados por Europa e máis alá dela: O substrato máis antigo do “Lexicon of Common Figurative Units”¹

Elisabeth Piirainen

Steinfurt, Alemaña

O tema deste ensaio son os ditos que existen nunha morea de linguas de Europa (e máis alá) cunha estrutura léxica similar e que viran arredor dun mesmo significado figurativo. Primeiro faremos un repaso polos ditos máis espallados (estendidos nuns 51-68 idiomas europeos) e falaremos das razóns desta expansión. Os seguintes ditos dos que se vai falar aquí pertencen ós substratos máis antigos e constitúen o chamado “Lexicon of Common Figurative Units” (léxico de unidades figurativas comúns), por exemplo, ditos coas orixes na antigüidade, na *Biblia* ou en numerosas fontes arcaicas.

Palabras clave: antigüidade como fonte de ditos, a *Biblia* como fonte de ditos, léxico de unidades figurativas comúns, intertextualidade, linguas de Europa, ditos espallados.

The topic of this paper is idioms which exist in a large number of European languages (and beyond) in a similar lexical structure and in the same figurative core meaning. We first look at the most widespread idioms (spread across 55-65 European languages) and discuss the reasons for the wide spread. The next idioms discussed here belong to the oldest layers that constitute the “Lexicon of Common Figurative Units”, i.e. idioms originating in antiquity, in the Bible and various ancient sources.

Keywords: Antiquity as source of idioms, the Bible as source of idioms, Lexicon of Common Figurative Units, intertextuality, languages of Europe, widespread idioms

1. Introducción

As enormes semellanzas entre as linguas europeas no que se refire ás expresións figurativas e ás metáforas chamaron, durante moito tempo, a atención dos lingüistas. Un punto de vista ó que se fai referencia moi a miúdo e do que se fala moito é o de

Data de recepción 18/02/2011 Data de aceptación 30/05/2011

¹ Tradución de Rosa Amarelle Pereira.

Weinrich (1976) que defende que hai unha consonancia de imaxes nas linguas europeas e que o mundo occidental é *unha comunidade de campo de imaxe*¹. Os seus exemplos, porén, indican que Weinrich, aínda falando do "mundo occidental", preocúpase, principalmente, dunhas poucas linguas desa zona, que non representan toda Europa. Despois están as opinións dos investigadores en fraseoloxía, os cales descubriron que hai moitos frasesmas figurativos equivalentes en varias linguas, mesmo en linguas que non están relacionadas entre si pola súa xenética. Un dos primeiros estudos sobre este tema (Tallgren-Tuulio 1932) incluía máis de doce linguas e non foi superado durante moito tempo. Máis tarde, os investigadores en fraseoloxía demostraron, con moita precisión, as lixeiras diferenzas lingüísticas entre dúas ou máis linguas e creáronse clasificacións nas que se detallaban varios graos de equivalencia. Aínda que estes resultados foron valiosos para a teoría da fraseoloxía e para moitos aspectos prácticos, estes estudos non deron nomeado os ditos reais que teñen equivalentes nunha ampla variedade de linguas e non contribuíron para entende-la linguaxe figurativa común en Europa.

En contraste, a eurolingüística sempre se centrou en Europa como un conxunto, especialmente nas semellanzas entre as linguas occidentais. Secasí, os ditos e as metáforas ignoráronse case na súa maioría. Con todo, o recente "Handbook of Eurolinguistics" (Hinrichs 2010) dedicoulle un pequeno capítulo a algúns aspectos deste tema. No seu artigo sobre as semellanzas fraseolóxicas das linguas europeas ("Phraseological similarities of the languages of Europe"), Eismann (2010) fala, entre outras cousas, do proxecto *Widespread Idioms in Europe and Beyond* e dalgúns resultados que daquela estaban dispoñibles na páxina principal do proxecto².

Xa temos falado deste proxecto internacional sobre os ditos espallados nos *Cadernos de Fraseoloxía Galega* 9 (Piirainen 2007). Agora, catro anos despois, temos que menciona-lo progreso do mesmo. Por cuestións de espazo, só poden amosarse algúns dos resultados. Un dos obxectivos do proxecto é o de identificar estes ditos que existen en moitas linguas de Europa cunha estrutura léxica semellante e co mesmo significado figurativo. Para comezar, houbo que desenvolver un marco teórico e unha metalinguaxe axeitada (cf. Piirainen 2010a, 2010b). O seguinte obxectivo foi o de descubrir, dun xeito sistemático, ditos espallados en cantas máis linguas mellor, incluídas tódalas linguas europeas ás que se puidese acceder na investigación dos ditos e tamén algunhas linguas non europeas. O proxecto apoiárono numerosos expertos e institucións académicas. Cubriron con detemento os cuestionarios e, nalgúns ocasións, verificaron os datos mediante a investigación a través da rede ou mediante a análise de *corpus* de textos. Coa axuda de arredor de 250 expertos, xuntáronse datos de 72 linguas faladas en Europa (véxase o apéndice). Entre elas hai linguas que case nunca foron estudadas na investigación dos ditos (aínda que se coñezan en paremioloxía); é o caso das linguas celtas, pérmicas e as do Volga. Tamén o do albanés armenio, maltés, azerí, xeorxiano ou vasco. Neste momento, non hai datos doutras 70 linguas que se

¹*Das Abendland ist eine Bildfeldgemeinschaft* (Weinrich 1976:287)

²www.widespread-idioms.uni-trier.de

falan en Europa; son principalmente linguas menos usadas do leste e sueste de Europa, moitas delas en claro declive.

Dende as súas orixes, o proxecto pretendía abranguer unha dimensión histórica e cultural. Polo tanto, os datos que achegaron os nosos informadores compiláronse no contexto da súa fundación histórica e etimolóxica. Grazas á gran cantidade de literatura secundaria (bibliografía de Mieder 2009), a maioría dos ditos pódense asociar ás súas orixes etimolóxicas. Os datos publicáronse no *Lexicon of Common Figurative Units* (Piirainen, a piques de ser publicado), que consta de dous volumes. O primeiro dos volumes contén uns 175 ditos espallados que se remontan á identificación de recursos textuais; é dicir, textos clásicos ou bíblicos, coleccións de proverbios medievais, fábulas e contos populares, literatura posclásica, películas da gran pantalla, citas célebres, etc. No segundo volume o resto dos aproximadamente 175 ditos trataranse máis ou menos igual. Veñen de campos como a historia, o folclore, a cultura material e social, o deporte, a tecnoloxía, a observación da natureza, o comportamento animal, etc. O descubrimento destes ditos espallados en todos estes dominios é algo completamente novo na investigación fraseolóxica.

Seguindo un romanticismo de tipo nacional, os primeiros investigadores de fraseoloxía centrábanse na idea de que os ditos eran algo propio da lingua determinada coa que se estaba tratando, coma un espello da cultura ou da mentalidade nacionais, pero esta foi unha idea que logo houbo que refutar e desbotar. Agora temos que evita-lo novo romanticismo que nos levaría tratar de xebra-las linguas de Europa daquelas doutros continentes, nun intento de establecer algo parecido a un “sentimento de comunidade europea”. Como mostra a nosa investigación, pode haber un continuum dos ditos espallados, xa sexa dende Europa ás linguas que se falan nas fronteiras euroasiáticas ou ás linguas árabes do norte de África. Por iso, o interese do *Lexicon of Common Figurative Units* non se limita só ás linguas europeas, xa que unha chea deses ditos espallados tamén existen en linguas non europeas.

As antigas linguas coloniais de orixe europea, por exemplo as variantes do inglés falado ó longo do mundo, ou as linguas románicas en África ou nas Américas, non se incluíron no proxecto deliberadamente. Non só sería unha tarefa completamente separada, a de analiza-la presenza dos nosos ditos espallados nesas variedades lingüísticas, senón que tamén embazarían os resultados que se obtivesen, por exemplo, no que se refire á extensión rexional dos ditos. Estas linguas puxeron en perigo as linguas e as culturas nativas e conduciron á asimilación lingüística, en particular no campo das imaxes (véxase Idström e Piirainen no prelo). Sería presuntuoso postular unha exclusividade dos “ditos europeos” ou cingui-los estudos a unha pescuda que se referise ós chamados *européismos*, isto é, ós equivalentes que se restrinxan ás linguas de Europa. Para probar tal “exclusividade”, polo menos habería que analiza-lo léxico figurativo de 6.500 linguas que se falan en todo o mundo.

Identificáronse uns 350 ditos espallados grazas ó traballo empírico e distinguíronse doutros que, probablemente, tamén aparezan noutras linguas pero que non cumpren cos nosos estritos criterios (véxase Piirainen 2010a:16). No que segue (apartado 2) gustaríanos analiza-los ditos máis espallados, tendo en conta cales poden se-las causas

de que estean tan presentes nestas linguas. Despois habemos de nos restrinxir ós alicerces máis antigos que forman o "Lexicon of Common Figurative Units", isto é, os ditos con orixes que se remontan á antigüidade (apartado 3), á *Biblia* (apartado 4) e a un conxunto de fontes antigas (apartado 5).

2. Os 50 ditos máis espallados nas linguas europeas

As discusións verbo dos chamados *européismos* ou *internacionalismos* ás veces salientan o ben que se coñecen hoxe en día as semellanzas nos frasemas entre linguas europeas. Aínda que afirmacións coma esta non están baseadas na nosa investigación, os autores que as defenden adoitan dar razóns para o que propoñen: crese que as orixes dos frasemas se atopan na mitoloxía grega, na *Biblia* ou noutros elementos dunha "herdanza cultural europea común" de maneira que pouco máis se pode esperar³. Secasí, despois de cinco anos de intensa investigación nesta área, chegouse xusto á conclusión oposta: todo é diferente ó que se pensaba nun principio. En moitos casos había resultados imprevisibles e sorprendentes sobre cales unidades figurativas eran realmente comúns e cales non cumpriron cos nosos criterios. Unha ollada ós 50 ditos máis espallados ilustrará isto. Velaquí a lista de ditos equivalentes que se empregan entre 68 e 51 linguas europeas.

Os ditos preséntanse nunha versión reducida, sen variantes nin definicións semánticas, en inglés e en español. O número de linguas europeas ás que nos referimos para o emprego do dito aparece entre corchetes; a isto séguelle un código, unha letra, que representa a fonte deles:

A = antigüidade,

B = a *Biblia*,

C = fontes antigas varias,

D = literatura posclásica,

E = proverbios e frases feitas documentadas a partir da Idade Media,

F = fábulas, lendas e contos populares.

O número de linguas deste estudo pode variar lixeiramente xa que algún dos datos aínda se pode actualizar.

- (1) *to add fuel to the fire / echar (más)/echarle leña al fuego* [65, A]
- (2) *to be/fight like cat and dog / estar como el perro y el gato* [65, F]
- (3) *to play with fire / jugar con fuego* [63]
- (4) *night and day / día y noche* [62, C]
- (5) *to be sb.'s right hand / ser el brazo derecho/ la mano derecha de alguien* [62, C]

³Cf. Eismann 2010:719f., entre outros. Rajxstejn (1980:36f) emprega o termo *internacionalismo* para ditos como *to sweep the Aegean stable, to worship the golden calf, to bury one's pounds* ou *more pontifical than the Pope himself*. Falta unha definición do termo e os argumentos de por que os dous últimos ditos se deben considerar *internacionalismos*. O termo, desde daquela, adoptouse sen ser criticado nunha chea de estudos. Tamén se empregou, con bastante coidado, para frasemas que aparecían en tres ou catro linguas.

- (6) *a wolf in sheep's clothing* / **un lobo con piel de cordero** [60, C]
- (7) *to take sb. under one's wings* / **meter a alguien bajo el/ su ala** [60, B]
- (8) *to tear one's hair out* / **tírarse de los pelos** / **mesarse los cabellos** [59, C]
- (9) *to search a needle in the haystack* / **buscar una aguja en un pajar** [59, F]
- (10) *to swim against the stream* / **nadar/ir contra corriente** / **a contracorriente** [59, C]
- (11) *from head to foot* / **de los pies a la cabeza** [59, C]
- (12) *to get on sb.'s nerves* / **ponerle los nervios de punta** [59]
- (13) *in the sweat of one's brow* / **con el sudor de su frente** [58, B]
- (14) *to have one foot in the grave* / **tener un pie en la sepultura/tumba** [58, A]
- (15) *to lead a dog's life* / **llevar una vida de perros** [57]
- (16) *to make a name for oneself* / **hacerse un nombre** [57, C]
- (17) *to bear one's cross* / **llevar su cruz** [57, B]
- (18) *the black sheep (in the family)* / **la oveja negra (de la familia)** [56, B]
- (19) *to take the bull by the horns* / **coger el toro por los cuernos** [56, E]
- (20) *to shed crocodile tears* / **llorar/derramar lágrimas de cocodrilo** [56, F]
- (21) *to roll up one's sleeves* / **remangarse las mangas** [56]
- (22) *a black day* / **un día negro** [56, A]
- (23) *to be in seventh heaven* / **estar en el séptimo cielo** [56, C]
- (24) *to make of a fly an elephant* (s. XVII) / **hacer de una pulga un elefante** [55, A]
- (25) *to open sb.'s eyes* / **abrir los ojos a alguien** [55, C]
- (26) *to go through fire and water for sb.* (sen equivalente para o español) [55, C]
- (27) *to have got up with the left leg first* / **levantarse con el pie izquierdo** [55]
- (28) *to give sb. the green light* / **dar luz verde a alg./algo** [55]
- (29) *to turn one's back on sb./sth.* / **volver(le)/ dar la espalda a alg./algo** [54]
- (30) *sb.'s hair stands on end* / **poner los pelos de punta** [54, C]
- (31) *to wash one's hands of sth.* / **lavarse las manos de algo (como Pilatos)** [54, B]
- (32) *nothing but skin and bone* / **ser nada más que piel y huesos** [54, C]
- (33) *to show one's teeth to sb.* / **enseñar los dientes a alguien** [54, C]
- (34) *to prick one's ears* / **aguzar los oídos/la oreja** [54, C]
- (35) *to separate the wheat from the chaff* / **separar la paja del trigo** [53, B]
- (36) *to build on sand* / **construir en arena/edificar sobre arena** [53, B]
- (37) *the other side of the coin* / **el reverso de la medalla/moneda** [52]
- (38) *to tilt at windmills* / **luchar contra molinos de viento** [52, D]
- (39) *to break the ice* / **romper el hielo** [52, E]
- (40) *to lose one's head* / **perder la cabeza** [51]
- (41) *not to be able to hurt a fly* / **no matar/ser incapaz de matar una mosca** [51, C]
- (42) *a voice crying in the wilderness* / **una voz que clama en el desierto** [51, B]
- (43) *a storm in a teacup* / **una tempestad en un vaso de agua** [51, C]
- (44) *to play cat and mouse with sb.* / **jugar con algn. al gato y el ratón** [51, F]
- (45) *the beginning of the end* / **el principio del fin** [51, D]
- (46) *to tighten one's belt* / **apretarse el cinturón** [51]
- (47) *in black on white* / **negro sobre blanco** [51]
- (48) *to see everything through rose tinted glasses* / **verlo todo de color de rosa** [51]
- (49) *to take off one's hat to sb.* / **quitarse el sombrero ante alg./algo** [51]

(50) *to play a role / jugar un papel* [51]

A representación dos ditos en 51-68 linguas débese, principalmente, ó feito de que os equivalentes tamén son coñecidos na maioría das linguas menos usadas⁴. Isto quere dicir que estes ditos non se poden incluír nun rexistro elevado da lingua, para o cal non habería sitio nestas linguas cun status non oficial. Por esta razón, “os europeísmos clásicos” como por exemplo *to sweep the Augean stables* ou *to suffer the torments of Tantalus* (ambos chegan só a 34 linguas europeas) non están entre os 50 ditos espallados máis coñecidos. En segundo lugar, estas expresións idiomáticas non amosan lagoas significantes na súa distribución xeográfica. Por exemplo, faltan moitos ditos espallados nas linguas romances occidentais, o cal reduce o número de linguas nunha ducia, ou nas linguas do sur de Europa. Botémoslle un ollo, dun xeito máis detallado, a seis ditos espallados que aparecen na seguinte lista, cunha ampla expansión que resultou ser unha verdadeira sorpresa: aínda hoxe non se sabe ben o motivo desta grande expansión xa que ningún deles ten as súas raíces na *Biblia* ou na antigüidade. Tampouco son vellos proverbios e non se acharon relacións intertextuais ou culturais extralingüísticas.

(3) *to play with fire* “expoñerse ó perigo sen precaución”

O dito (3) apareceu en varias linguas dende o século XVII. Dise que existe, cunha estrutura morfosintáctica e léxica moi consistente, en 63 linguas europeas actuais, en varias do norte de África e tamén nalgunhas asiáticas. A ampla difusión deste dito suxire que, nalgún tempo, debeu haber un texto ben coñecido detrás que non pode ser recuperado coas fontes das que dispoñemos.

(12) *to get on someone’s nerves* “poñerlle os nervios de punta /fóra de sitio a alguén”

Os nervios, unha parte sensible e irritable do corpo humano, serven de indicador do estado mental e psicolóxico de alguén. Hai máis ou menos unha ducia de ditos que se refiren ós NERVIOS en linguas concretas (por exemplo, do inglés *to have nerves of steel* “ter nervios de aceiro” *to be all nerves* “ser todo nervios /ser un feixe de nervios”, *to lose one’s nerve to be all nerves*, “perder un os nervios”, etc.), e non hai explicación para xustificá-lo porqué de que o dito (12) se atope entre os máis espallados. Ver no mapa 1: As linguas que están marcadas con rectángulos grises son as que teñen equivalentes.

⁴A miúdo non temos equivalentes en linguas en decadencia como as celtas, as do Volga ou as pérmicas do leste de Europa. Cf. mapas que aparecen abaixo.

Non se pode determinar con exactitude cando comezaron a emerxer estes ditos dos que aquí falamos. Os datos históricos dos que se dispón indican que o dito (48) non apareceu alá polo século XIX. A cor rosa (no inglés *rose* ou *pink*) aparece cun único significado simbólico nos ditos que se analizaron ata o de agora: “bo, positivo”. O concepto ROSA pode verse como un antónimo de NEGRO, véxanse, por exemplo, ditos como o inglés *to look on the black side* “mira-lo lado negro” que non están espallados.

(47) *in black and white* “reducido á escritura; anotado ou impreso”

O dito (47) alude ás técnicas culturais de escritura e impresión con tinta negra sobre papel branco. O que está escrito ou impreso ten máis valor que as palabras. Este xa era un principio do dereito romano, o cal, seguramente, foi o causante da expansión do dito. Nalgunhas linguas, o dito deuse a coñecer grazas ás citas de obras literarias. Shakespeare utilizouno na comedia *Much Ado About Nothing* (en galego, *Moito ruído e poucas noces*) (V,2). O dito alemán *Schwarz auf weiss* difundíuse grazas a un verso do *Fausto* de Goethe (I, 1966f.), aínda que este feito illado non pode explica-la súa ampla expansión en moitas linguas europeas (como o udmurto, o turco ou o karaim). Poderíase continuar coa serie de ditos que tanto chaman a atención debido á súa expansión. Nos seguintes apartados, non obstante, tentaremos achar posibles explicacións para eses ditos tan espallados.

3. Obras da antigüidade clásica que valeron como fonte de ditos espallados

Os ditos con orixes clásicas non foron tan ben estudados coma os de orixe bíblica (véxase nos seguintes parágrafos). Un repaso sistemático dos ditos con orixes na Antiga Grecia e na Antiga Roma, que aparecen nas linguas modernas, precisaría do estudo duns cen textos dun amplo abano de autores e de moitas épocas. Tendo en conta a dificultade que isto supón, nin os filólogos clásicos, nin tampouco os lingüistas se propuxeron nunca levar a cabo unha investigación científica sobre o tema. Pola contra, débémolle o noso coñecemento dos ditos clásicos a dúas fontes principais: a primeira, os autores dos libros de citas, que traballaron moito neste campo. John Barlett estivo entre os primeiros que publicaron un libro de “Familiar Quotations” (1855) e a que máis tarde seguiría Georg Büchmann con “Winged Words” (primeira edición 1864), e que foi un traballo que logo se fixo moi coñecido. Do mesmo xeito, a paremioloxía contribuíu ó noso coñecemento sobre o grande impacto das frases feitas de orixe clásica no desenvolvemento das linguas europeas. Aquí hai que resalta-la ampla bibliografía de Mieder (2009), a cal permitiu o acceso a varios estudos sobre ditos individuais de orixe clásica.

Podemos ver, como conclusión, que a maioría dos ditos clásicos espallados se coñecen grazas á obra de Homero, mentras que Horacio é o que máis destaca entre os poetas romanos. E tamén se converteron en ditos de ampla difusión expresións de poetas clásicos de sona, historiadores e filósofos como Hesíodo, Solón, Heródoto, Menandro, Plauto, Cicerón, Livio, Plutarco, Xuvenal e moitos outros, entre os cales se atopan autores non tan coñecidos (Lucano, Flavio Xosefo, Eunapio) e tamén autores da

antigüidade tardía (San Xerome, Santo Agostiño). Moitos destes resultados non se esperaban e son completamente novos. Ante a pregunta de qué ditos de orixe clásica constitúen, hoxe en día, o "Lexicon of Common Figurative Units" poderíase responder soamente cos nosos extensos tests previos, cos estudos e tamén coa investigación etimolóxica.

Os ditos espallados que veñen de fontes gregas ou latinas remóntanse, principalmente, a tres tipos de intertextualidade: ás narracións ben coñecidas antano, ás citas de autores específicos e ás frases feitas que se empregaban na antigüidade. O dito (17) da lista que se presentou antes pertence a este último grupo. A súa ampla distribución foi unha boa sorpresa: nunca antes se citara como un "internacionalismo".

(14) *to have one foot in the grave* "estar moi enfermo, en moi malas condicións, ou ser tan vello como para parecer que só queda un pouquiño tempo para vivir"

Varios autores clásicos (Luciano, Pomponio, Plutarco) empregan esta frase feita, ás veces con "TUMBA" e outras con "BARCA DE CARONTE" (*Alterum pedem in cymba Charontis habere* "ter un pé na barca de Caronte", cf. Erasmus Adagia II, 1,52) que fai referencia á mitoloxía grega, na cal os defuntos son levados ó Hades, o inframundo, na barca de Caronte. A imaxe hiperbólica de ter un pé na tumba tamén se pode atopar noutras linguas europeas dende o século XV (TPMA 4, 143).

Atopáronse equivalentes a este dito en 58 linguas europeas e nalgunhas non europeas. Os ditos só amosan variantes léxicas mínimas (varias linguas teñen a mesma palabra para PÉ e PERNA); os verbos principais son "estar", "poñer" e "ter", por exemplo no islandés *að vera með annan fótinn í gröfinni* "estar cun pé na tumba", no bretón *un troad er bez* "un pé na tumba", no galego *ter un pé na tumba*, no lituano *viena koja grabe* "cun pé/cunha perna na tumba", no esloveno *z eno nogo v grobu* "cun pé/ cunha perna na tumba", do armenio *mi votov gerezmanum linel* "cun pé na tumba", na lingua vepsa *olda uhtel jaugal koumas* "estar cun pé/cunha perna na tumba", no turco *bir ayağı ile çukurda olmak* "estar cun pé na tumba", o maltés *ten b'sieq waħda fil-qabar* "cun pé na tumba", etc. Os ditos que significan literalmente "estar cun pé/ co outro pé noutro mundo" (Udmurto *пал пыдын сопал дуннеын*) son casos que están no límite. A expresión pode utilizarse como un eufemismo e ten connotacións sarcásticas e irónicas en moitas linguas. Podense atopar tamén usos humorísticos, por exemplo, nos dialectos do catalán como *tenir un peu a la fossa/ al cementiri/ a l'altre barri* "ter un pé na fosa, no cemiterio, no outro barri".

O dito (14) aparece de xeito simultáneo en varias fontes antigas. Isto é un claro indicador de que xa daquela se consideraba unha expresión fraseolóxica. Asemade, encerra unha imaxe sorprendente e memorable que, probablemente, fose o apoio desta grande expansión. Algunhas outras expresións espalladas de procedencia clásica son discretas canto ás súas orixes na antigüidade, e non se detectou con anterioridade que aparecesen en moitas linguas co mesmo significado e coa mesma forma: son os equivalentes do inglés *to know the place where the shoe pinches* "coñece-lo lugar onde apreta o zapato"; *a necessary evil* "un mal necesario"; *to preach to deaf ears* "predicar para oídos xordos"; *to have imbibed something with one's mother's milk* "ter mamado algo co leite da nai"; *to be only a shadow of one's former self* "ser só a sombra dun

mesmo” e moitos outros. Ningún deles se considerou nunca *internacionalismo*. Á inversa non tódolos ditos que teñen unha marca clásica notable, por exemplo un nome propio da mitoloxía, están espallados polas linguas.

4. A *Biblia* como fonte de ditos espallados

Os ditos e os proverbios que teñen antecedentes de forma directa ou indirecta nos versículos ou pasaxes da Biblia existen nun gran número de linguas europeas como as que nós estudamos ata o de agora. No alemán contemporáneo, por exemplo, utilízanse a cotío uns 150 ditos que veñen da Biblia. A Biblia cítase, moi a miúdo, como fonte dos chamados internacionalismos. Porén, aínda non houbo ningunha publicación que compilase estes ditos que veñen da *Biblia* e están espallados. A nosa pescuda revela algúns datos ben claros: A *Biblia* contribuíu moito na constitución do *Lexicon of Common Figurative Units*, tanto cos 37 ditos que se remontan directamente á Biblia coma cos 20 ditos máis que teñen fontes bíblicas ou doutro tipo ó mesmo tempo (dos 120 modismos estudados previamente que, dun xeito potencial, tiñan orixes bíblicas). O Antigo Testamento e o Novo Testamento están representados case de igual maneira. Da nosa investigación salienta o feito de que os libros de Moisés e o Evanxeo de Mateo achegan o maior número de ditos espallados.

(7) *to take someone under one's wings* “axudar e protexer a alguén, en especial a alguén que é máis novo ou menos experimentado”

O dito evoca a imaxe dunha galiña que xunta os seus pitiños debaixo das súas ás para protexelos. Esta imaxe aparece recollida tamén no Antigo e no Novo Testamento, véxase o Salmo 61:4: “Confiarei na cobertura das súas ás” e Psalm 91:4: “El cubrirete coas súas plumas e *baixo as súas ás* estarás seguro: a súa verdade será o seu escudo e o seu broquel”. Unha pasaxe ben coñecida vén do Evanxeo de San Mateo (23:37), onde Xesús expresa a súa tristeza polo estado de Xerusalén e declara o seu desexo de protexe-la xente “do mesmo xeito que *unha galiña acubilla os seus pitiños baixo as ás*”.

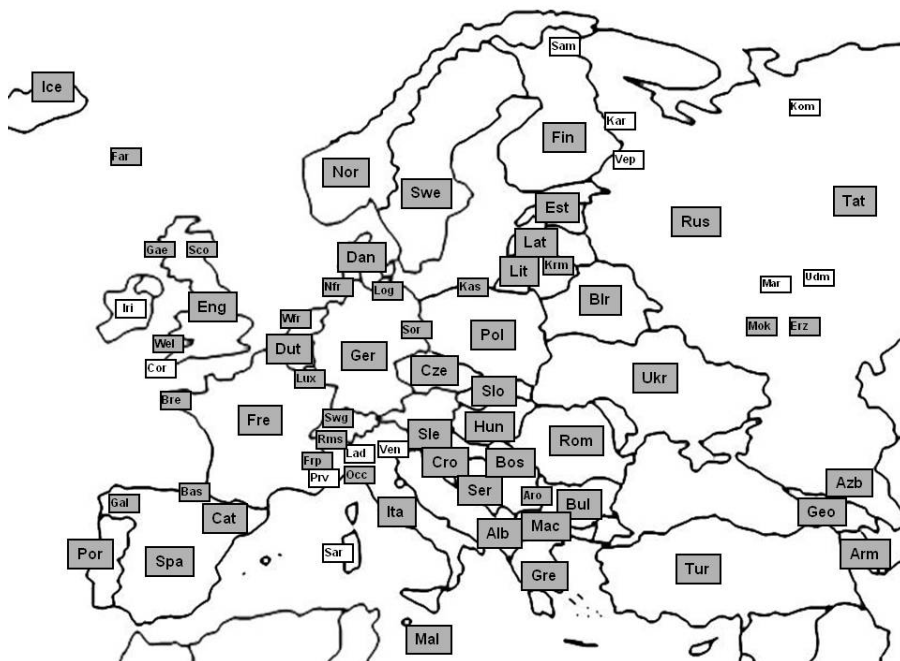
O material que nos achegaron os nosos informantes revela que os equivalentes dos ditos están espallados uniformemente nun número elevado de linguas de Europa, entre elas, a maioría das variantes menos empregadas que analizamos, mesmo aquelas do nordeste de Europa, e tamén por algunhas linguas non europeas. Os ditos amosan unha estrutura léxica e sintáctica moi consistente. Varias linguas empregan un significado adicional da palabra “protexer” xunto con “á” (no romanés *a lua pe cineva sub aripa protectoare*, no eslovaco *vziat'niekoho pod svoje ochranné kridla*, ambas: “acoller [a alguén] baixo as ás protectoras dun”) ou un composto (na lingua feroesa *taka ein undir veingirnar* “acoller [a alguén] as ás da protección”), mentres que o alemán e o luxemburgués manteñen a antiga palabra poética *Fittiche* “plumas” seguindo, deste xeito, a tradución da Biblia de Lutero.

A intensa imaxe dunha galiña nai que protexe os seus pitiños ten as súas raíces na experiencia cotiá e na observación da natureza. O máis probable é que esta imaxe apoiase o espallamento do dito (7) e tamén que exista en ditos que non teñen nada que

ver cos versos da Biblia. Non acontece o mesmo co dito (6) que se ve, normalmente, coma un dito de orixe bíblica.

(6) *a wolf in sheep’s clothing* “unha persoa perigosa, que agocha malas intencións detrás de maneiras amigables”

As orixes do dito remóntanse á fábula de Esopo “O lobo con pel de ovella”, na cal un lobo esfameado atopa a pel dunha ovella que fora esfolada. O lobo pona sobre a súa propia peluxe, crendo que, deste xeito, semellaría unha ovella dende a distancia e así podería engana-lo pastor e logo procurar un rabaño de ovellas. O cordeiro, fillo da ovella á que pertencera aquela pel que o lobo levaba ás costas, comezou a segui-lo *lobo con pel de ovella*. O lobo logrou, durante un anaquiño, engana-las ovellas e ir comendo nelas. Este foi un motivo narrativo moi famoso e espallado polos continentes dende tempos antigos e probablemente o conto fose ben coñecido no mundo mediterráneo antigo⁵. O dito gañou popularidade grazas ó sermón da montaña, no cal Xesús fai referencia a unha fábula similar (Mateo 7:15): “Tede conta cos falsos profetas, que veñen onda vós *con pel de ovella*, pero dentro levan a ferocidade dos *lobos*”. Espallouse por moitas linguas europeas dende os comezos da Idade Media (ver TPMA 10, 2-4).

Mapa 2: Equivalentes a “un lobo con roupas de ovella” nas linguas europeas⁶

⁵As historias son sobre un burro na pel dun león ou dun tigre, etc. Cf. Aarne/Thomson 123B e 214B.

⁶A ocorrencia do dito en yiddish *wolf in a shepsenem peltsl* non se pode representar no mapa debido á localización do yiddish en diferentes rexións.

Como mostrou a nosa investigación, os equivalentes a estes ditos están espallados dun xeito excepcional; ver mapa 2. Coñécense, polo menos, en 60 linguas europeas e tamén en varias linguas non europeas, con similar imaxe e o mesmo significado figurativo, que van desde o islandés *úlfulr í sauðargæru* “lobo con pel de ovella”, ó albanés *ujku ne lekure/gezof delje* “lobo na pel/no pelo dun cordeiro”, no grego *λόκος με ένδυμα προβάτου* “un lobo con roupas de ovella”, no armenio *gañan mort'i hakats gayl* “un lobo coa pel dun cordeiro”, no turco *kuzu postuna bürünmüş kurt* “un lobo envolto no pelo dunha ovella”, no tártaro *сарык тиресе киегэн буре* “un lobo con coiro de ovella”, no azerí *qoyun cildinə girmiş qurd* “un lobo co pelo dunha ovella”, en xeorxiano *tskhvris t'q'avshia gakhveuli* “alguén se envolveu a si mesmo na pel dunha ovella” ou no maltés *lupu liebes ta' naghğa* “lobo en roupas de ovella”.

Botémoslle agora unha ollada detida ós equivalentes nos ditos das linguas menos usadas que analizamos. Linguas xermánicas: escocés: *a woof in sheep's claes* “un lobo en roupas de ovella”; no frisio do norte (Sylt): *en Wulef ön Sjipfel* “un lobo na pel dunha ovella”; frisio do oeste: *in wolf yn skieppeklean* “un lobo nas roupas dunha ovella”; luxemburgués *e Wollef am Schofspelz* “un lobo no pelo dunha ovella”. Linguas célticas: galés: *blaidd mewn croen dafad* “un lobo na pel dunha ovella”; bretón: *ur bleiz e-giz un oan* “un lobo vestido de año”. Linguas romances: occitano: *ël loup abilhà da anhèl* “o lobo vestido de año”; retorrománico: *in luf en pel-tschut* “un lobo na pel dunha ovella”; francoprovenzal: *un lu vehù d'agnèl* “un lobo vestido de año”; en aromanés: *lup tu cheali di oai* “lobo na pel dunha ovella”. Linguas eslavas: caxubio *wilk w òwczì skórze* “un lobo na pel dunha ovella”; sorbio: *wjelk we wowčej koži/drasce* “un lobo na pel/nas roupas dunha ovella. Linguas ugrofinesas: lingua morduína dos moksha: *бта връгыз учань кедь ала* “un lobo na pel dunha ovella”; lingua morduína dos erzya: *верьгиз ревень шкурасо* “un lobo na pel dunha ovella”; Turco: karaim: *bioriu koj gioniuúndia* “un lobo na pel dunha ovella”. Vasco: *ardi jantziko otso/ardiz jantzitako otso* “un lobo na pel dun cordeiro”.

A popularidade do dito (6) a través de moitas linguas non pode deberse só á Biblia, senón tamén á complexidade das ben coñecidas fontes textuais que están na base, relacionadas cun conxunto de imaxes claro e memorable. Varios dos ditos bíblicos pasan desapercibidos, como o (7); teñen falta de contido “bíblico” especial ou son tan familiares que se empregan sen referencia consciente ó contexto orixinal, un feito que poida que contribuíse á súa grande expansión; cf. o inglés *sb. 's own flesh and blood* “a propia carne e sangue dun”; *to be groping in the dark* “andar ás apalpadelas na escuridade”; *to sleep the sleep of the just* “durmi-lo sono dos xustos”; *to fall on fertile ground* “caer en terreo fértil”, etc. Pola contra, non tódalas expresións cun contido bíblico están espalladas. Ditos como *a Babel of languages* “unha Babel de linguas”; *safe as in Abraham's bosom* “seguro coma no seo de Abraham”; *the writing on the wall* “a escritura no muro”; *to lay the axe to the roof of sth.* “poñe-lo machado enriba do tellado de alguén”; *to separate the sheep from the goat* “xebra-la ovella da cabra” ou *to go the way of all flesh* “seguí-lo camiño de toda carne” non cumpren cos criterios dos modismos espallados.

5. Varias fontes antigas

Unha boa explicación da expansión dun dito é o feito de que dúas ou máis fontes conflúan nun modismo. Como xa se amosou co dito (6), as obras da antigüidade clásica e a Biblia, como fontes, están moitas veces intimamente interrelacionadas e fan que sexa imposible determinar cal delas é a fonte máis importante. Para estes ditos pódese supoñer que estaban espallados xa nos períodos clásico e helenístico. Moitos deles forman parte da linguaxe coloquial; son discretos e non teñen connotacións antigas. Por iso nunca se tiveron en conta entre os “internacionalismos” e o descubrimento da súa ampla distribución forma parte das nosas conclusións; véxanse as seguintes expresións.

(26) *to go through fire and water for sb.* “someterse a calquera perigo polo ben doutro; sacrificar todo, sen pensar, polo ben doutro”.

O feito de que existan equivalentes para o dito (26) en 55 linguas europeas non se debe a unha única fonte. A primeira parte do dito, *to go through fire for sb.* “atravesala lume por alguén”, pode tomarse de xeito literal: facer todo por alguén, mesmo arriscala vida dun para salvalo a el ou a ela, por exemplo entrar nunha casa ardendo. Se se analiza a segunda parte do mesmo dito, *and (go through) water* “e atravesala auga”, non obstante, hai que considera-la existencia dunha relación intertextual. Hai unha pasaxe da Biblia (Números 31:23) que amosa a mesma redacción distintiva, aínda que nun contexto diferente: “Todo o que resiste o lume hai que facelo *pasar polo lume* e limparse: porén terá que purificarse coa auga da separación: e todo o que non resista o lume eu fareino *pasar pola auga.*” Os libros de Moisés foron, nalgún tempo, moi coñecidos e deles saíron unha mancha de ditos moi difundidos. É, daquela, probable que esta pasaxe influenciasse e apoiase a existencia da expresión difundida.

Segundo declararon os nosos informantes, os equivalentes das expresións están bastante espallados polas linguas europeas, aínda que hai unha lagoa importante nas linguas da península Ibérica: non se atoparon destes ditos no español, no catalán, no galego, no portugués nin tampouco no vasco. Os nosos informantes anotaron outro dito amplamente espallado nestas linguas, que significa, literalmente, “poñer un a man no lume por alguén”, que se rexistra en 38 linguas europeas. As variantes do dito (26) atinxen os constituíntes (o segmento “e a través da auga” pode omitirse) e o verbo (“ir”, “saltar cara a” ou “lanzarse un a”); cf. exemplos como os do frisio occidental *foar immen troch it fjoer fleane/gean* “voar/ ir por alguén cara ó lume”, do galés *mynd trwy ddŵr a thân* “atravesar auga e lume”, do occitano *s tappô dintē ěl fòuēc* “botarse un ó lume”, do sardo *sinci gettai a su fogu po calincunu* “botarse un ó lume por alguén”, o caxubio *w òdžin za kims skòczēc/jic* “saltar/ir cara ó lume por alguén”, o grego *πέφτω στη φωτιά για κάποιον* “botarse un ó lume por alguén”, o turco *başka birisi için kendini ateşe atmak* “botarse ó lume por alguén”, o tártaro *ымка цуга кепезэ эзеп* “ser quen de ir cara ó lume e cara á auga”, azerí *bir kəs üçün özüni oda vurmaq* “lanzarse un ó lume por alguén”, o xeorxiano *vinmes gulistvis tsetskhlshi chadgoma* “dirixirse un ó lume por alguén”, o maltés *lest li jinxeħet fin-nar ġhal xi ħadd* “botarse un ó lume por alguén”, na lingua dos inari sami *moonnâđ veikâ tuulân kiännii peelest* “meterme mesmo no lume por alguén”, etc.

монен, no xeorgiano *dgh'e da gh'ame*, no maltés *lejl u nhar*, etc.) Varias linguas teñen ambas versións, por exemplo, a lingua feroesa (*bæði dag og nátt* e (*bæði nátt og dag* (*bæði* significa "ambos"). O mapa 3 ilustra a distribución deste vello dito en linguas actuais. Un caso parecido é o do dito (11).

(11) *from head to foot/ from top to toe* "dende a parte máis alta á máis baixa; a totalidade do corpo de alguén; completamente, totalmente"

Ditos proverbiais como (11) foron amplamente coñecidos dende o principio dos tempos, en textos que van dende o Antigo Testamento (Deuteronomio 28:35; 2. Samuel 14:25), a *Iliáda* de Homero (23,169) e outras moitas obras da antigüidade, ata os textos dos padres da Igrexa (*a pedibus usque ad caput*) e os *Adagia* de Erasmo (II, 3,37 *A capite usque ad calcem* "da cabeza ó talón"), que se refire, en xeito figurado, tanto ó "corpo na súa totalidade" como á "integridade de algo". Como amosa o exemplo de Erasmo, as variantes en cada lingua individual débense, en parte, á aliteración; por exemplo, no noruego *fra topp til tå* "dende a parte máis alta ás dedas", ou no idioma morduíno dos erzya *прямо нильгс* "da cabeza ós pés". Shakespeare emprega a variante *from top to toe* (*Hamlet* I,2), mentres *head to heels* data do 1400. Algúns exemplos máis da nosa base de datos: no gaélico escocés *bho mhullach a' chinn gu bònn a choise* "dende a parte máis alta da súa cabeza, á planta do pé", no galés *o'i gorun i'w sawdl* "dende a parte máis alta da cabeza ó talón", na lingua letoa *no galvas līdz kājām* "da cabeza ós pés", no bielorruso *с головы до ног* "da cabeza ós pés", no estonio *pealaest jalatallani* "da cabeza ós pés", no azerí *başdan ayağa* "da cabeza ó pé" ou no maltés *minn rasu sa saqajh* "dende a súa cabeza ós seus pés"

Os ditos (4) e (11) remóntanse a varias fontes antigas, un feito que puido provoca-la súa ampla distribución. Máis ou menos 20 ditos están baseados na *Biblia* e en textos clásicos ó mesmo tempo, por exemplo (10) *to swim against the stream*; (16) *to make a name for oneself*; (23) *to be in seventh heaven* e *to see the mote in another's eye and not the beam in one's own* "ver un lixo nos ollos doutro e non ve-la viga no dun". Unha vez máis, atopámonos con ditos espallados que son discretos con respecto ás súas orixes bíblicas ou clásicas, un feito que puido ter que ver con que estes ditos se espallasen, por exemplo, (25) *to open sb. 's eyes*; (41) *not to be able to hurt a fly or to shut sb. 's mouth* "pecharlle a alguén a boca"; *to follow in sb. 's footsteps* "seguí-los pasos de alguén"; *to throw dust into sb. 's eyes* "botarlle pó nos ollos a alguén" e *to lead sb. around by the nose* "levar a alguén polo nariz". A frecuencia destes ditos en moitas linguas europeas foi impredecible ó tempo que sorprendente.

6. Resumo e resultados

Neste ensaio examináronse algúns ditos espallados que forman parte do máis vello substrato do "Lexicon of Common Figurative Units", por exemplo, ditos que radican na *Biblia*, en obras da antigüidade clásica ou noutras fontes antigas. Os ditos formaban parte do proxecto "Ditos espallados por Europa e máis alá dela", que tiña como obxectivo identificar unidades figurativas, que son comúns a moitas linguas de Europa. Os ditos que analizamos están espallados nunhas 51-68 linguas europeas cunha estrutura semántica e léxica moi semellante. Estes poucos ditos espallados xa serven

para demostrar que non hai unha explicación consistente para a ampla difusión que estes experimentaron. Máis ben, cada dito ten a súa propia historia que hai que estudar tendo en conta as posibles causas da difusión.

Unha explicación plausible pode se-lo feito de que moitas fontes se conxuguen nunha para o mesmo dito. Outra explicación pode se-lo feito de que a imaxe codificada na estrutura léxica da expresión de procedencia intertextual se apoie en experiencias humanas e na observación da natureza.

Substratos máis modernos de ditos espallados amosan unha imaxe parecida. Por exemplo, o dito (2) *to be/fight like cat and dog* “estar a meirande parte do tempo pelexando uns cos outros” existe en 65 linguas. Pertence á capa posterior dos ditos espallados que non se basean en fontes clásicas senón que se documentaron, soamente, dende a Idade Media. Poida que teña as súas raíces na observación do comportamento animal. Nisto, porén, non é distinto doutros moitos ditos e non abonda para explica-la excepcional difusión do dito. Máis ben, a rivalidade entre gatos e cans é o tema de moitos contos europeos famosos, nos cales se di que os animais foron amigos noutrora pero que houbo algúns acontecementos que os levaron a deixar de selo. O feito de que haxa fontes textuais subxacentes xeneralizadas sumado á experiencia natural podería explica-la ampla distribución (véxase Piirainen 2011a para máis detalles).

Só un dos ditos dos substratos máis recentes do “Lexicon of Common Figurative Units” se atopa entre os 50 máis espallados; trátase do (28) *to give sb. the green light* “darlle permiso a alguén para facer algo que tiña pensado facer”, e está espallado por 55 linguas europeas e varias non europeas. A explicación da súa ampla distribución non se pode basear nunha soa causa (como tomalo prestado do inglés para empregalo en tódalas outras linguas, as máis e as menos usadas) senón que ten que haber varias razóns, entre as cales se atopan as extralingüísticas. A expansión repentina dunha mellora técnica coma os semáforos impulsou, claramente, a difusión do dito (Piirainen 2011b).

Para resumir, os ditos espallados que se identificaron ata o de agora teñen unhas orixes bastante heteroxéneas; e a súa historia e a súa etimoloxía hai que investigalas con rigor para poder descubri-las posibles razóns de que estes ditos sexan tan populares nas linguas de Europa e máis alá dela. As expresións que se analizaron neste ensaio teñen representación en tódalas familias lingüísticas de Europa, nas indoeuropeas, turcas e urálicas que se falan en Europa, do mesmo xeito que no xeorxiano, no maltés ou no vasco, o cal quere dicir que a filiación xenética non ten importancia neste caso. Pasa o mesmo coa expansión territorial dos ditos. Non hai diferenza entre as linguas do oeste e do leste, nin coas do norte e do sur de Europa. Estes son resultados moi importantes.

Para a pregunta de se podería haber ou non unha relación entre a existencia de ditos bíblicos nun certo número de linguas e a afiliación dos falantes a comunidades e confesións relixiosas específicas xa se ten unha resposta. Hai que botarlle un ollo ás linguas do sueste de Europa, que formaban parte do noso proxecto sobre os ditos espallados. A maioría dos chamados países balcánicos son multirrelixiosos, o que quere dicir que a Igrexa Ortodoxa do leste, o catolicismo, o islam e outras relixións conviviron durante moito tempo. As relixións que máis se practican en Bosnia, Albania

e Macedonia inclúen o islam e o cristianismo. De entre as últimas, as confesións dominantes son a Igrexa Católica romana en Croacia, a Igrexa Ortodoxa en Grecia e a Ortodoxia do leste en Romanía, Bulgaria, Serbia e parte de Macedonia. Os datos das expresións bíblicas espalladas que se recolleron de todas estas comunidades lingüísticas amosan que non hai ningún tipo de diferenza entre a frecuencia de ditos que usan unha comunidade relixiosa ou crenza, ou outra. Pola contra, as linguas eslavas do sur, o romanés, o albanés e o grego amosan un cadro moi uniforme. Non houbo lagoa ningunha na difusión dos ditos bíblicos nas linguas balcánicas, nin tampouco entre as linguas de falantes pertencentes á Igrexa occidental e as linguas do mundo ortodoxo do leste; de igual xeito que non as hai entre aquelas linguas faladas por seguidores do cristianismo ou do islam. Tamén é certo para outras linguas como o turco, o tártaro e o azerí, –de falantes maioritariamente musulmáns– e para o yiddish e o karaim, –falantes, na súa maioría, que practican a fe xudía.

Ademais, varios ditos de orixe bíblica son coñecidos nas linguas do leste de Asia (o coreano, o chinés e o xaponés empregan equivalentes do dito *to bear one's cross*). Aquí radica, precisamente, a peculiaridade que fixo que estes ditos se fixesen tan populares. Hai un paralelismo nas linguas europeas co dito amplamente difundido *the/a sacred cow* “a/ unha vaca sagrada” “unha crenza, opinión ou tradición que permanece intocable, tratada con moito respecto e ás veces máis alá das críticas”. Este dito alude ó valor especial das vacas no hinduísmo, no cal se consideran animais sagrados que simbolizan a xenerosidade de Deus cara á humanidade. A expresión está espallada, polo menos, en 48 linguas europeas, aínda que a maioría dos falantes destas linguas non practican a fe hindú. Pódese concluír dicindo que non hai unha conexión directa entre a cultura, que se manifesta por si mesma, por exemplo, na afiliación relixiosa do falante dunha comunidade lingüística, e os ditos que os falantes empregan. A expansión das características culturais e a expansión de características lingüísticas non se desenvolven necesariamente por camiños paralelos.

7. Referencias bibliográficas

- AARNE, Antti; THOMPSON, Stith (1961): *The Types of the Folktale. A Classification and Bibliography*. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.
- EISMANN, Wolfgang (2010): “Phraseologische Gemeinsamkeiten der Sprachen Europas”, en HINRICHS, Uwe (ed.): *Handbuch der Eurologistik*. Wiesbaden: Harrassowitz, 711-727.
- ERASMUS = *Collected Works of Erasmus*. Vol. 32: *Adages I vi 1 to I x 100* (1989), Vol. 33: *Adages II i 1 to II vi 100* (1991), tradución e notas de Roger Aubrey B. Mynors. Toronto [etc.]: Toronto Press.
- HINRICHS, Uwe (ed.) (2010): *Handbuch der Eurologistik*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- IDSTRÖM, Anna; PIIRAINEN, Elisabeth (eds.) (no prelo): *Endangered Metaphors*. Amsterdam [etc.]: John Benjamins.
- MIEDER, Wolfgang (2009): *International Bibliography of Paremiology and Phraseology*. 2 Volumes. Berlin/New York: Walter de Gruyter.

- PIIRAINEN, Elisabeth (2007): “Locucións espalladas por Europa e máis alá”, en *Cadernos de Fraseoloxía Galega* 9, 173-193.
- PIIRAINEN, Elisabeth (2010a): “Common features in the phraseology of European languages: cultural and areal perspectives”, en KORHONEN, Jarmo; MIEDER, Wolfgang; PIIRAINEN, Elisabeth; PIÑEL, Rosa (eds.): *Phraseologie global - areal - regional. Akten der Konferenz EUROPHRAS 2008 vom 13.-16.8.2008 in Helsinki*. Tübingen: Gunter Narr, 15-27.
- PIIRAINEN, Elisabeth (2010b): “Phraseology from a Eurolinguistic Perspective”, en URELAND, P. Sture (ed.) *From the Russian Rivers to the North Atlantic – Migration, Contact and Linguistic Areas*. Berlin: Logos Verlag, 127-147.
- PIIRAINEN, Elisabeth (2011a): “Folk narratives as source of widespread idioms: Toward a Lexicon of Common Figurative Units”, en *Folklore. Electronic Journal of Folklore* 39. Tartu: Estonian Institute of Folklore.
- PIIRAINEN, Elisabeth (2011b): “Technology of modern times as a source of the “Lexicon of common figurative units”, en *Proverbium. Yearbook of International Proverb Scholarship* 27.
- PIIRAINEN, Elisabeth (no prelo). *Widespread Idioms in Europe and Beyond. Toward a Lexicon of Common Figurative Units*. New York [etc.]: Peter Lang.
- RAJCHŠTEJN, Aleksandr D. (1980): *Sopostavitel’nyj analiz nemeckoj i russkoj frazeologii*. Moskva: Vyssšaja škola.
- REIMBOLD, Ernst Thomas (1988): “Die bipolare und ambivalente Symbolik der Nacht und Dunkelheit”, en BIES, Werner; JUNG, Hermann (eds.): *Mnemosyne. Festschrift für Manfred Lurker zum 60. Geburtstag*. Baden-Baden: Koerner, 35-44.
- TALLGREN-TUULIO, Oiva Johannes (1932): “Locutions figurées calquées et non calquées. Essai de classification pour une série de langues littéraires”, en *Memoires de la société néophilologique de Helsingfors* 9, 279-324.
- TPMA = *Thesaurus Proverbiorum Medii Aevi* (1995-2002). *Lexikon der Sprichwörter des romanisch-germanischen Mittelalters*. Begründet von Samuel Singer, hrsg. vom Kuratorium Singer der Schweizerischen Akademie der Geistes- und Sozialwissenschaften. 13 Vols. Berlin/New York: Walter de Gruyter.
- WEINRICH, Harald (1976): *Sprache in Texten*. Stuttgart: Klett Verlag.

Apéndice:

Linguas representadas no proxecto “Widespread Idioms in Europe and Beyond”

Os nosos datos recollen 72 linguas europeas e 14 non-europeas ou, mellor dito, “variedades lingüísticas”; este último termo parece máis axeitado, tendo en conta que os nosos datos inclúen algúns dialectos. Entre as linguas europeas deste estudo, hai 36 linguas maiores ou “estándar” e outras 36 ás que se lles pode chamar linguas minoritarias ou con menos falantes.

- (I) As **indoeuropeas** que constan de cinco grupos lingüísticos e tres linguas illadas,
- (II) As **urálicas**,

- (III) As **túrquicas**,
- (IV) As **semíticas**,
- (V) As **linguas caucásicas**, e
- (VI) O **vasco**.

(i) Tódolos grupos de linguas **indoeuropeas**, agás o indo-iraní teñen presenza neste proxecto

-**15 linguas xermánicas**: o islandés, a lingua feroesa, o noruegués, o sueco, o danés, o inglés, o escocés, o holandés, a lingua frisona do norte, a lingua do frisona do oeste, o alemán, o luxemburgués, o yiddish, o baixo alemán e o alemán de Suíza.

-**5 linguas celtas**: o gaélico, o gaélico escocés, o córnico, o galés e o bretón.

-**15 linguas romances**: o francés, o provenzal, o occitano, o ladino, o retorromano, o francoprovenzal, o veneciano, o italiano, o sardo, o español, o catalán, o galego, o portugués, o romanés e o aromanés.

-**2 linguas bálticas**: o letón e o lituano.

-**14 linguas eslavas**: o ruso, o bielorruso, o ucranío, o checo, o eslovaco, o polaco, o caxubio, a lingua sorbia, o esloveno, o croata, o bosnio, o serbio, o macedonio e o búlgaro.

-As tres linguas illadas, o **albano**, o **grego** e o **armenio**, tamén se tiveron en conta á hora de elaboralo proxecto.

(ii) O **filum urálico** está representado na parte occidental, europea, dos montes Urais, por unhas cantas **linguas ugrofinesas**. Once delas tamén se estudaron no noso proxecto: a única **lingua úgrica**, o húngaro; catro **norfinesas**: finés, a lingua estoniana, o idioma carelio e o vepsio; dúas linguas pérmicas: o udmurto e o komi; e tres **linguas do Volga**: o mari, a lingua morduína e o idioma morduíno dos Erzya, xunto cunha **lingua sami**, que se chama inari saami.

(iii) O noso proxecto inclúe catro **linguas turcas** que se falan en Europa: o turco, o azerí, o tártaro e a lingua karaim.

(iv) De entre as linguas caucásicas só o xeorxiano, unha lingua do grupo **karveliano**, forma parte do noso estudo.

(v) O **maltés** pertence ó subgrupo das semíticas das **linguas afro-asiáticas**.

(vi) O **vasco** é unha lingua illada.

(vii) O **esperanto** é unha lingua auxiliar construída que se emprega internacionalmente.

(viii) As catorce **linguas non-europeas** do proxecto son o árabe de Alxeria, o árabe de Tunisia, o árabe de Marrocos, o árabe de Exipto, o farsi, o kirghize, o mansi, o khanti, o mongol, o chinés, o vietnamita, o coreano, o xaponés e a lingua aklanon.

Abreviaturas que se empregan nas 71 linguas dos mapas:

Alb = Albanés	Lat = Letón
Arm = Armenio	Lit = Lituano
Aro = Arromanés	Log = Baixo-alemán
Azb = Axerí	Lux = Luxemburgués
Bas = Vasco	Mac = Macedonio
Blr = Bielorruso	Mal = Maltés
Bos = Bosnio	Mar = Mari
Bre = Bretón	Mok = Idioma moksha
Bul = Búlgaro	Nfr = Norfrisón
Cat = Catalán	Nor = Noruegués
Cor = Córnico (ou lingua córnica)	Occ = Occitano
Cro = Croata	Pol = Polaco
Cze = Checo	Por = Portugués
Dan = Danés	Prv = Provenzal
Dut = Holandés	Rms = Lingua retorrománica
Eng = Inglés	Rom = Romanés
Erz = Idioma Erzya	Rus = Ruso
Est = Estonio	Sam = Inari Saami
Far = Feroés	Sar = Sardo
Fin = Finés	Sco = Escocés
Fre = Francés	Ser = Serbio
Frp = Francoprovenzal	Sle = Esloveno
Gae = Gaélico escocés	Slo = Eslovaco
Gal = Galego	Sor = Lingua sorabia
Geo = Xeorxiano	Spa = Español
Ger = Alemán	Swe = Sueco
Gre = Grego	Swg = Alemán de Suíza
Hun = Húngaro	Tat = Tártaro
Ice = Islandés	Tur = Turco
Iri = Gaélico (ou irlandés)	Udm = Udmurto
Ita = Italiano	Ukr = Ucraíno
Kar = Lingua carelia	Wel = Galés
Kas = Lingua caxubia	Ven = Veneciano
Kom = Komi	Vep = Idioma vepsio
Krm = Karaim	Wfr.=Frisón do oeste
Lad = Ladino	

O yiddish non está representado nos mapas.